

**LEGASI SAKARAN DANDAI DALAM POLITIK SEMPORNA:
PERKEMBANGAN DAN KEJATUHAN PADA
PILIHAN RAYA UMUM KE-14
*SAKARAN DANDAI LEGACY IN SEMPORNA POLITICS:
DEVELOPMENT AND FALL IN THE 14TH GENERAL ELECTION***

MD SAFFIE ABDUL RAHIM¹ & MOHD NOOR MAT YAZID²

Fakulti Kemanusiaan, Seni dan Warisan, Universiti Malaysia Sabah,
Jalan UMS, 88400 Kota Kinabalu, Sabah.
Noor.yazid@ums.edu.my

ABSTRAK Sakaran Dandai merupakan pemimpin politik berpengaruh di Semporna. Beliau menjadi Ahli Dewan Undangan Negeri (ADUN) Semporna sejak 1967 sehingga tahun 1994 dan Ahli Parlimen Semporna sejak 1974 sehingga tahun 1990. Dalam tempoh masa berkenaan, beliau bukan sahaja mampu mengekalkan pengaruh dan kuasanya dalam politik Semporna, malahan berjaya menjawat pelbagai jawatan tertinggi politik di peringkat negeri dan persekutuan. Setelah dilantik sebagai Tuan Yang Dipertua (TYT) Negeri Sabah pada Januari 1995 dan bersara dari politik, anak beliau, Nasir Sakaran dipilih menjadi penerus legasi beliau. Nasir Sakaran menjadi ADUN Semporna pada tahun 1994. Walau bagaimanapun, pengaruh Nasir Sakaran tidak konsisten sehinggalah beliau kalah dalam PRU-14 pada tahun 2018. Kekalahan ini menyebabkan berakhirnya 50 tahun legasi kepemimpinan Sakaran Dandai dalam politik Semporna. Justeru, objektif utama artikel ini ialah menganalisis perkembangan kepemimpinan legasi Sakaran Dandai dalam politik Semporna serta sebab legasi kepemimpinan tersebut gagal dipertahankan pada PRU-14 tahun 2018. Bagi mencapai objektif ini, kaedah penyelidikan perpustakaan dan temu bual dilakukan. Kaedah penyelidikan perpustakaan dilakukan dengan merujuk sumber sekunder dalam bentuk surat khabar yang diperoleh di Arkib Negeri Sabah serta sumber-sumber sekunder lain seperti jurnal dan buku yang diperoleh di perpustakaan universiti dan negeri. Temu bual digunakan bagi membolehkan usaha dokumentasi fakta yang tidak terdapat dalam bentuk penulisan diperoleh. Melalui analisis dan kaedah penyelidikan yang digunakan, kajian ini mendapati bahawa legasi Sakaran Dandai dapat dikekalkan selama 50 tahun disebabkan kepimpinannya yang masih dianggap signifikan bagi pandangan masyarakat Semporna. Walau bagaimanapun, legasi berkenaan tidak kekal relevan sehingga 2018 disebabkan ciri-ciri kepemimpinan beliau yang tidak diwarisi oleh legasi kepemimpinan selepasnya selain berlakunya perubahan ciri-ciri politik semasa menjelang PRU-14 di Sabah.

Kata kunci: Pilihan Raya Umum, legasi kepimpinan, politik Semporna.

ABSTRACT *Sakar Dandai is an influential political leader in Semporna. He became Semporna State Assemblyman since 1967 until 1994 and Member of Parliament since 1974 until 1990. During that period, he not only managed to maintain his influence and power in Semporna's politics but also succeeded in various political positions at state and federal levels. After appointed as Tuan Yang Terutama (TYT) in January 1995 and retired from politics, his son, Nasir Sakaran was elected to be his successor. Nasir Sakaran became Semporna Assemblyman in 1994. However, Nasir Sakaran's influence was inconsistent until he lost to the GE-14 in 2018. The defeat led to the end of the 50 years legacy of Sakaran Dandai's leadership in Semporna's politics. Thus, this study aims to analyse the development of the Sakaran Dandai's legacy in Semporna's politics as well as the reason for that leadership's legacy failed to be maintained in the 14th general election in 2018. To achieve the objectives, research methodology of this study is based on research library and interviews. The primary resources of library research are based on the newspapers found in the Sabah State Archives and secondary sources such as journal and books found in university and state library. Interviews are used to complement the library research especially when the facts are not available in written form. This study discovered that the Sakaran Dandai legacy can be maintained for 50 years because of its leadership that is still considered significant for the Semporna community's view. However, the legacy has remained unchanged until 2018 due to its leadership qualities which were not inherited by its later leadership legacy as well as the changing political character of the current GE-14 in Sabah.*

Keywords: *General Election, leadership legacy, Semporna politics.*

PENGENALAN

Kesedaran berpolitik di Sabah mula menonjol selepas Perang Dunia Kedua. Kesedaran ini semakin ketara sebaik sahaja menjelang dan selepas Sabah mencapai kemerdekaan pada 16 September 1963. Pelbagai parti politik mula ditubuhkan khusus bagi memperjuangkan sosiobudaya dan hak etnik

masing-masing. *United Kadazan National Organization* (UNKO) ditubuhkan pada 26 Mac 1961 bagi mewakili etnik Kadazan, Dusun dan Murut. Parti *United Sabah National Organization* (USNO) pula ditubuhkan pada 23 Disember 1961 bagi mewakili masyarakat Bumiputera Islam, Parti *United National Pasok-Momugun Organization* (PASOK-MOMUGUN) pada 4 Januari 1962 mewakili suara masyarakat pedalaman Sabah serta dua lagi parti kaum Cina, iaitu *North Borneo Democratic Party* (NBDP) dan *Social Democratic Party* (United Party-UP) sekitar awal 1962 Februari 1962 bagi melindungi hak-hak kaum Cina di Sabah. Parti-parti ini kemudiannya menjadi parti-parti komponen utama membentuk Parti Perikatan dalam Pilihan Raya Umum (PRU) pertama Sabah tahun 1967. Dalam konteks perkembangan parti politik di Semporna pasca Sabah merdeka, Parti USNO menjadi wadah perjuangan utama masyarakatnya memandangkan majoriti masyarakatnya beragama Islam. Parti ini bertapak kukuh di Semporna untuk tempoh masa lebih dua dekad. Hanya setelah kemasukan Parti *United Malays National Organisation* (UMNO) ke Sabah pada Februari 1991, baharulah perjuangan Parti USNO diambil alih oleh Parti UMNO. Sejak dari tahun 1969 hingga 1990 kepimpinan USNO dan UMNO di Semporna dimonopoli oleh legasi Panglima Uddang dan Sakaran.

Sakaran Dandai yang menjadi Ahli Dewan Undangan Negeri (ADUN) pertama Semporna sejak PRU pertama Sabah pada 1967 berjaya mengekalkan kepimpinannya hingga 1994. Selama 27 tahun Sakaran menjadi ADUN bagi masyarakat Semporna, pelbagai usaha pembangunan telah dilakukan oleh beliau khususnya sepanjang era pemerintahan Parti USNO di Sabah. Sakaran Dandai bukan sahaja terkenal sebagai ‘Bapa Pembangunan’ dari tahun 1950-an hingga 1970-an tetapi juga sinonim sebagai seorang pemimpin yang penyabar dan berhati mulia dalam kalangan masyarakat Semporna. Oleh itu, dalam tempoh 27 tahun, tiada pemimpin lain yang mampu mengalahkan beliau dalam PRU. Hanya pada PRU Parlimen tahun 1982 menyaksikan beliau kalah buat pertama kalinya di kawasan P.128 Silam kepada Abdullah Abdul Hamid selaku calon Bebas tajaan Parti Bersatu Rakyat Jelata Sabah (BERJAYA). Walau bagaimanapun, sama ada PRU di peringkat negeri mahupun parlimen, Sakaran masih berjaya mengekalkan pengaruhnya dalam politik Semporna. Hanya pasca PRU 1994 apabila kuasa kepimpinan Sakaran Dandai diambil alih oleh Nasir Sakaran, pengaruh tersebut mula merosot. Sejak 1990 hingga

2013 Nasir Sakaran telah ditentang oleh 17 calon dalam PRU negeri Sabah. Bagi memberi keyakinan bahawa legasi Sakaran masih berpengaruh dalam politik Semporna, pada PRU-14 tahun 2018, dua anak Sakaran bertanding dalam PRU berkenaan iaitu Nasir Sakaran di kawasan DUN N.53 Senallang serta Razak Sakaran di DUN N.54 Bugaya. Walau bagaimanapun, buat pertama kalinya kedua-dua anak Sakaran Dandai gagal mengekalkan legasi pengaruh Sakaran Dandai dalam arena politik Semporna. Persoalannya ialah kenapa legasi politik Sakaran Dandai yang dibina sejak tahun 1967 gagal bertahan dalam perkembangan politik Semporna sehingga PRU-14 pada tahun 2018? Justeru, makalah ini memfokuskan perbincangan kepada perkembangan legasi politik Sakaran Dandai selaku 'Maharajjah Bajau' di Teluk Darvel dari tahun 1967 hingga 2018 dan sebab yang membawa kejatuhan legasi tersebut pada PRU-14.

Kajian berkenaan dengan perkembangan politik Semporna pasca 1963 yang meninjau khusus legasi kepimpinan Sakaran Dandai tidak banyak ditonjolkan. Perbincangan kajian-kajian lepas berkenaan politik di Sabah lebih cenderung kepada isu-isu pilihan raya secara umum tanpa merujuk kepada Semporna sebagai kajian kes perbincangan. Tema-tema politik Semporna yang pernah ditulis sebelum ini ialah oleh Md Saffie Abdul Rahim yang menyentuh berkenaan kuasa, kepimpinan dan semangat nasionalisme masyarakat Bajau sebelum Perang Dunia Kedua (Mat Zin, 2016). Selainnya adalah berkenaan dengan tema politik dan pilihan raya secara umum di Sabah. Antara buku dan kertas kerja tersebut ditulis oleh Mohammad Agus Yusof berkenaan dengan politik akomodasi di Sabah sekitar tahun 1962 hingga 1991, selain tulisan makalah oleh Wan Shawaluddin dan Md Saffie (2008) berkenaan Pendatang Tanpa Izin dan Pilihan Raya Umum ke-12 dengan merujuk Sabah sebagai kajian kes (lihat juga Wan Shawaluddin *et al.*, 2012 dan Ramli & Eko Prayitno, 2015). Sementara Mohd Azri (2014) pula menulis berkenaan dengan Pilihan Raya dan Tingkah laku Pengundi dalam PRU 2008. Seterusnya kertas kerja Asmady dan Suzalie (2014) bertemakan kelangsungan dominasi Barisan Nasional dalam PRU-13. Mat Zin Mat Kib (2011) menulis berkenaan dengan sumbangan Sabah dalam PRU-12 dan kaitannya dengan politik pembangunan. Terdapat juga kajian yang menyentuh pilihan raya dari perspektif penyiaran seperti yang dibuat oleh Mahat Jamil dalam kajiannya bertajuk Liputan Radio Pilihan Raya Umum Dewan Undangan Negeri Sabah 1976. Di Mana

Silapnya? (Mahat, 2017). Jelasnya, sebahagian besar kajian lepas cenderung menjadikan tema penulisan PRU kepada kajian kes secara umum, sama ada Sabah mahupun Labuan, sementara kecenderungan penulisan menjadikan PRU dan Semporna sebagai fokus perbincangan sangat kurang.

Justeru, kajian ini menggunakan kaedah kualitatif dalam mendapatkan hasil kajian dengan menekankan kaedah analisis kandungan sebagai reka bentuk perbincangan. Sumber yang dirujuk terdiri daripada sumber sekunder dan lisan. Walaupun secara jurai keturunan, Mohd Shafie Apdal juga dari keturunan Sakaran Dandai yang merupakan bapa saudara beliau, tetapi definisi legasi dalam keseluruhan perbincangan makalah ini adalah merujuk kepada legasi kepimpinan politik dari seorang bapa iaitu Sakaran Dandai kepada anak, yakni Nasir Sakaran dalam perkembangan politik Semporna. Justeru, kajian ini mendapati bahawa legasi Sakaran Dandai tidak kekal relevan dalam politik Semporna sehingga 2018 disebabkan faktor isu kempen dan kaedah berkempen parti pembangkang yang semakin terarah. Kemunculan Mohd Shafie Apdal sebagai pemimpin berpengaruh dan berkarisma juga menjadi sebab penting berakhirnya legasi Sakaran Dandai dalam persaingan politik Semporna pada PRU-14.

KESEDARAN BERPOLITIK DI SEMPORNA

Pengaruh politik Kesultanan Sulu dalam politik Semporna berakhir pada 1903, iaitu seiring dengan pelantikan Panglima Uddang sebagai *Native Chief* bagi menggantikan Maharaja Allani yang meninggal dunia. Kerajaan *British North Borneo Chartered Company* (BNBCC) menganugerahkan Panglima Uddang gelaran *panglima*. Pelantikan ini menjadi permulaan kepada legasi kekuasaan keluarga Panglima Uddang di Semporna yang kekal berpengaruh sehingga Sabah mencapai kemerdekaan (Sabihah, 1985). Selepas berakhirnya Perang Dunia Kedua dan menjelang Sabah mencapai kemerdekaan, anak kepada Panglima Uddang iaitu Panglima Abdullah pula menonjol sebagai pemimpin kepada masyarakat Semporna. Panglima Abdullah selaku Pengerusi Majlis Daerah Semporna ketika itu menjadi tokoh penting mempengaruhi masyarakat Semporna untuk mempersetujui pembentukan Malaysia pada 1963. Beliau berjaya merangka program yang dihadiri oleh seramai 16,000

orang penduduk Semporna bagi menyambut pembentukan hari Malaysia di Semporna (*North Borneo News & Straits Times*, 27 Julai 1963 dan Md Saffie Abdul Rahim, 2016).

Setelah Malaysia dibentuk pada 16 September 1963, kesedaran berpersatuan dalam kalangan masyarakat Semporna mula muncul. Parti USNO Cawangan Semporna ditubuhkan pada 24 Disember 1963 yang diketuai oleh Panglima Abdullah selaku Ketua Bahagian (*North Borneo News & Straits Times*, 8 Januari 1963). Sementara Parti UNKO Cawangan Semporna ditubuhkan seawal tahun 1965 yang diketuai oleh Ali Bandiong Lim sebagai Naib Pengersui UNKO Semporna.¹ Kesedaran berpersatuan dalam kalangan masyarakat Cina di Semporna bermula agak lewat apabila Parti *Sabah Chinese Association* (SCA) Cawangan Semporna hanya ditubuhkan pada 1972 di bawah kepimpinan Mohd Gan (*Kinabalu Sabah Times*, 13 Julai 1972). Memandangkan Semporna mempunyai penduduk majority Muslim, maka sokongan terhadap Parti USNO lebih menonjol berbanding Parti UNKO dan SCA. Seiringan dengan itu, Mohd Dara Langpad mencadangkan penubuhan pejabat pentadbiran Parti USNO di Semporna bagi membolehkan pengurusan hal ehwal parti dapat dijalankan dengan teratur.² Tambahan pula, parti-parti kecil khususnya SCA bersetuju untuk menyokong perjuangan parti USNO demi keutuhan Parti Perikatan di Sabah.³

LATAR BELAKANG SAKARAN DANDAI

Sakaran @ Hashim Dandai dilahirkan pada 15 April 1930 di Kampung Air, Semporna. Sakaran Dandai mendirikan rumah tangga dengan Halimah Abdullah (meninggal dunia pada 1964) dan kemudiannya berkahwin dengan Sitti Rukayah Abdullah. Perkahwinan dengan dua isterinya melahirkan 12 cahaya mata iaitu Asiah, Asmah, Nasir, Aisah, Hj. Omar, Hj. Abdul Rahman, Hj. Jamal, Shamsiah, Hajah Saleha, Hj. Mohd. Suffian, Hj. Razak dan Hj. Mohd Arif. Sakaran Dandai pernah menyandang beberapa jawatan penting dalam Pertubuhan Islam Seluruh Sabah (USIA). Beliau turut melibatkan diri dalam khidmat kebajikan dan telah mengilhamkan penubuhan Yayasan SABDI bagi membolehkan sosioekonomi masyarakat Islam khususnya di Semporna dan negeri Sabah secara keseluruhannya memperoleh kejayaan.

Sakaran memulakan tugas dalam perkhidmatan awam sebagai Kerani Anak Negeri (*Native Clerk*) di Pejabat Daerah Semporna pada 31 Ogos 1948. Pada tahun 1950, Sakaran ditukarkan oleh Kerajaan British untuk bertugas di Pulau Tambisan, Lahad Datu. Beliau berpindah semula ke Semporna. Tahun 1958 sekali lagi Sakaran ditukarkan ke Pejabat Daerah Tuaran (Pejabat Tanah). Pada awal tahun 1959, beliau ditukar kembali ke Semporna dan menjawat jawatan Pemangku Kerani Besar. Pada awal tahun 1960, Sakaran dilantik menjadi Ketua Anak Negeri (*Native Chief*) di Semporna. Jawatan ini merupakan salah satu daripada jawatan tertinggi yang dapat dicapai dalam kalangan peribumi semasa pemerintahan British di Sabah. Sakaran merupakan Ketua Anak Negeri yang paling muda pada masa itu. Sakaran selalu memberi perhatian terhadap pembangunan pendidikan di Semporna, khasnya kerana pada masa itu hanya 35 peratus kanak-kanak bersekolah. Sakaran Dandai turut membantu mendirikan banyak Sekolah Rakyat untuk meningkatkan taraf pendidikan penduduk Semporna. Sakaran juga amat berjasa dalam mengasaskan pembukaan tanah-tanah rancangan seperti Rancangan Pulau Semporna, Mentaritip Pegagau dan Lihak-Lihak. Beliau bersara daripada perkhidmatan awam pada tahun 1967 dan seterusnya bergiat aktif dalam politik Semporna khususnya dan Sabah keseluruhannya.

PENCAPAIAN POLITIK

Daerah Semporna merupakan kubu kuat Bumiputera Islam di pantai timur Sabah. Justeru, pada setiap pilihan raya, potensi tinggi untuk Parti USNO menang adalah tinggi. Walau bagaimanapun, kewujudan beberapa legasi kepimpinan sejak zaman penjajah di Semporna menyebabkan pewaris kepada setiap legasi ini kerap kali bersaing untuk mendapatkan kuasa. Seawal pasca Sabah mencapai kemerdekaan, sudah mula berlaku pertembungan beberapa legasi kepimpinan. Penubuhan Cawangan USNO di Semporna umpamanya menyaksikan pertembungan dua legasi pemimpin berpengaruh di Semporna, iaitu antara kepimpinan Panglima Abdullah Uddang selaku Ketua Penaja dan Jakarullah Baraluddin selaku Timbalan Penaja USNO. Perebutan jawatan Ketua Bahagian USNO Semporna kemudiannya dimenangi oleh Panglima Jakarullah. Kumpulan tersebut mewujudkan USNO Cawangan Bahagian Satu. USNO Cawangan Bahagian Satu diketuai oleh NC Jakarullah Baraluddin dan

timbalannya, Mohd Dara Langpad. Mohd Dara Langpad kemudiannya dilantik sebagai Ahli Parlimen pertama Semporna pada 1964,⁴ manakala Panglima Abdullah yang tewas dalam persaingan menubuhkan pula USNO Bahagian Dua.⁵ Cawangan USNO Bahagian Dua diketuai oleh OKK Sakaran Dandai dan timbalannya, Mohd Salleh Panglima Abdullah.⁶

Walau bagaimanapun, sehingga akhir tahun 1960-an, Cawangan Bahagian Dua USNO Semporna menjadi cawangan Parti USNO yang menonjol. Oleh itu, dalam PRU Sabah pertama pada April 1967, Sakaran Dandai terpilih menjadi calon Parti USNO- Perikatan di kawasan Dewan Undangan Negeri (DUN) S.30: Semporna. Sakaran Dandai ditentang oleh Abdul Ghaffar Hamulawan yang mewakili Parti UPKO-Perikatan.⁷ OKK Sakaran Dandai mengalahkan Abdul Ghaffar Hamulawan pada PRU pertama Sabah (*Sabah Times*, 8 April 1967). Kemenangan tersebut menjadi permulaan kepada bertapaknya legasi Sakaran Dandai dalam politik Semporna. Sakaran yang juga menantu kepada Panglima Abdullah dianggap sebagai penerus kepada legasi kepimpinan Panglima Uddang dalam kepimpinan politik daerah Semporna. Oleh itu, pasca 1963, kuasa kepimpinan politik di Semporna banyak dimonopoli dari kalangan legasi Panglima Uddang berbanding legasi- legasi kepimpinan lain seperti legasi Panglima Allani, Abdul Rahman, Jakarullah, Mohd Dara, Lais, Datu Seribu dan beberapa lagi yang pernah menonjol sebelum ini. Pada PRU Sabah kedua tahun 1971, keseluruhan kawasan pilihan raya di Sabah termasuk S.30 Semporna dimenangi tanpa bertanding. Moto perjuangan yang ‘dipegang’ Sakaran Dandai sejak awal penglibatannya dalam politik Semporna ialah ‘Sabar’. Moto perjuangan ini menjadikan Sakaran sangat popular dalam kalangan masyarakat Semporna pasca 1963.

Kedudukan Semporna sebagai kubu legasi Sakaran Dandai jelas kelihatan pada era politik tahun 1975. Parti BERJAYA selaku parti baharu ditubuhkan pada 15 Julai 1975 dianggap sebagai parti yang berpengaruh di Sabah pada pertengahan tahun 1970-an. Ramai daripada rakyat Sabah mula memerhatikan Parti BERJAYA sebagai sebahagian daripada parti tempatan yang boleh membawa kepada perubahan. Walau bagaimanapun, setelah DUN Sabah dibubarkan pada tahun 1976, legasi Sakaran Dandai masih kekal dan menjadi pilihan masyarakat Semporna. Pada PRU Sabah tahun 1976,

pertandingan tiga penjuror berlaku di Semporna yang melibatkan Sakaran Dandai dari Parti USNO-Perikatan, Abdul Ghafar Hamulawan calon Parti BERJAYA dan Amil Hasan Haji Usman sebagai calon Bebas (*Daily Express*, 19 Mac 1976). Sakaran Dandai diisytiharkan sebagai pemenang dengan jumlah undi sebanyak 3,662. Calon-calon lain seperti Abdul Ghaffar Hamulawan sekadar memperoleh sebanyak 961 undi dan Amil Hassan Haji Usman sebanyak 32 undi. Walau bagaimanapun, kemenangan ini memberi impak jangka panjang kepada masyarakat Semporna sendiri apabila buat pertama kalinya daerah Semporna berada dalam kepimpinan parti pembangkang di DUN Sabah. Parti BERJAYA yang hanya ditubuhkan pada 15 Julai 1975 telah berjaya memperoleh kemenangan secara keseluruhannya kerusi DUN di Sabah dengan memperoleh kerusi sebanyak 28 kerusi daripada 48 kerusi yang ditandinginya. Parti USNO ketika itu sekadar memperoleh 20 kerusi dari 40 kerusi yang ditandingi.

Walaupun bagaimanapun, kekalahan Parti USNO di Sabah turut memberi impak kepada arah tuju perjuangan politik Semporna. Impak yang ketara ialah pada lewat tahun 1970-an, buat pertama kalinya legasi kepimpinan Panglima Uddang mengalami perpecahan apabila ada dari kalangan mereka mula memerhatikan Parti USNO sebagai bukan lagi parti yang perlu dipertahankan. PRU Parlimen tahun 1978 dan PRU Sabah tahun 1981 menjadi titik permulaan persaingan tersebut. Sakaran selaku pemimpin yang mempunyai penyokong tersendiri masih beranggapan bahawa USNO merupakan parti keramat bagi masyarakat Bumiputera Islam di Semporna khususnya dan di Sabah keseluruhannya. Hal ini berbeza pendapat dengan beberapa tokoh pemimpin dalam legasi Uddang. Panglima Abdullah sendiri menyatakan bahawa Parti BERJAYA wajar diberi sokongan sepenuhnya bagi memastikan pembangunan di Semporna diteruskan. Justeru, Panglima Abdullah bertindak keluar dari perjuangan Parti USNO dan menyertai Parti BERJAYA pada 1976 (*Daily Express*, 3 November 1976 dan *Daily Express*, 21 Januari 1977). Akibatnya, Sakaran berusaha untuk tidak lagi terikat dengan legasi kepimpinan Panglima Uddang dan beransur-ansur mengukuhkan legasinya sendiri. Pada PRU Parlimen tahun 1978, Sakaran Dandai dari Parti USNO-Perikatan buat pertama kalinya menentang Mohamad Shakir Panglima Abdullah iaitu legasi kepimpinan Panglima Uddang yang bertanding sebagai calon bebas (*Kinabalu Sabah Times*, 22 Jun 1978). Keputusannya,

Sakaran Dandai memperoleh undi sebanyak 6,070 undi dan Mohamad Shakir Panglima Abdullah sebanyak 3,878 undi. Sakaran Dandai memperoleh kemenangan dengan majoriti 2,195 undi (*Kinabalu Sabah Times*, 17 Julai 1978). Senario sama berlaku sekali lagi pada PRU Sabah tahun 1981 apabila Sakaran Dandai berhadapan dengan Mohamad Shakir Panglima Abdullah dari calon Parti BERJAYA. Menariknya pada PRU Sabah tahun 1981, Sakaran Dandai bukan sahaja berhadapan dengan pengaruh legasi Uddang, malahan beliau juga buat pertama kalinya mempertahankan kerusinya selaku calon parti pembangkang di negeri Sabah. Walau bagaimanapun, keputusan undi ternyata masih berpihak kepada Sakaran. Sakaran memperoleh undi sebanyak 2,827 undi berbanding Mohamad Shakir Panglima Abdullah yang hanya memperoleh 1,977 undi. Kemenangan ini sangat bermakna sebagai simbol bahawa Sakaran merupakan ‘Pemimpin Maharajah’ masyarakat Semporna yang mula membentuk legasinya tersendiri tanpa dibayangi lagi oleh legasi Uddang. Sakaran juga berjaya memberi keyakinan kepada masyarakat Semporna bahawa parti pembangkang yang diwakilinya bukan menjadi halangan untuk beliau menang dalam pilihan raya tersebut.

PRU Sabah tahun 1985 sekali lagi berlaku perubahan ketara landskap politik Sabah. Kemunculan Parti Bersatu Sabah (PBS) pada Mac 1985 di bawah kepimpinan Joseph Pairin Kitingan dianggap sebagai parti pembangkang yang mampu menggugat kepimpinan Parti BERJAYA. Justeru dalam PRU Sabah yang diadakan pada 20 hingga 21 April 1985, pertarungan sengit berlaku antara Parti USNO, BERJAYA-Barisan Nasional (BN) dan PBS. Walau bagaimanapun, Parti PBS tidak meletakkan calonnya di kawasan DUN N. 42 Sulabayan. Semporna menyaksikan pertandingan tiga penjur, iaitu Datuk Haji Sakaran Dandai sebagai calon Parti USNO, Marasal Mohamad Lais bagi mewakili BN-BERJAYA dan Osman Azirol sebagai calon Parti Bersih.⁸ Walau bagaimanapun, Sakaran Dandai masih berjaya mengekalkan legasi kepimpinannya apabila memperoleh sebanyak 4,901 undi berbanding Marasal Mohamad Lais sebanyak 2,093 undi dan Osman Azirol sebanyak 637 undi.

PRU Sabah diadakan semula kurang dari setahun selepas PRU Sabah pada 1985 ekoran dari krisis politik yang berlanjutan sejak PBS memerintah pada April 1985. Ramai ADUN PBS yang bertindak keluar parti seperti Ignatius Malanjun ADUN N.26 Moyog menyertai Parti *United Pasok*

Nunukragang National Organisation (PASOK), Wences Lajinguh ADUN N. 32 Kawang, Thomas Angang ADUN N.25 Bingkor, Francis Leong ADUN N.30 Sembulan yang menyertai Parti Cina Sabah (PCS) (Khusairie Talib, 1994). Pembubaran DUN Sabah pada 26 Februari 1986 oleh Ketua Menteri Sabah, Datuk Seri Joseph Pairin Kitingan merupakan satu jalan penyelesaian kepada kemelut politik berterusan.⁹ Bagi kawasan DUN N.48 Sulabayan, sekali lagi Sakaran Dandai bertanding atas tiket Parti USNO menentang Datu Eranza Datu Seribu yang mewakili Parti PBS dan Bakal Manduan sebagai calon Bebas.¹⁰ Sakaran berjaya mengekalkan kerusinya apabila memperoleh sebanyak 5,360 undi, Datu Eranza Datu Seribu hanya memperoleh 2,217 undi dan Bakal Manduan sebanyak 264 undi. Kemenangan ini menjadikan Sakaran Dandai mencipta rekod sebagai ADUN yang paling lama iaitu sebanyak 7 penggal berturut-turut sejak 1967 dan seterusnya mengekalkan legasi Sakaran dalam politik Semporna (*Sabah Times*, 20 Mei 1985).

Perkembangan politik Sabah mencapai kemuncaknya pada tahun 1990 dan 1994. Pada PRU tahun 1990, pertandingan kawasan DUN N. 48 Sulabayan melibatkan Sakaran Dandai dari Parti USNO, Datu Eranza Datu Saribu sekali lagi bertanding atas tiket PBS, Basali Tarireh mewakili Parti BERJAYA, Abdul Razak Palah mewakili Parti Rakyat Sabah (PRS) dan Bakal B. Manduan sebagai calon Bebas. Sekali lagi Sakaran Dandai mengekalkan legasinya apabila menang dalam PRU berkenaan. Sakaran Dandai menerima undi sebanyak 4,977 undi, Datu Eranza Datu Seribu sebanyak 2,660 undi, Basali Tarereh sebanyak 1,820 undi, Haji Abdul Razak sebanyak 170 undi dan Bakal Manduan memperoleh undi sebanyak

103 (*Daily Express*, 18 Julai 1990). Walau bagaimanapun, tahun 1990 menjadi medan terakhir Parti USNO bertanding dalam PRU negeri kerana kegagalan parti berkenaan mendapatkan semula kuasa dari Parti PBS menyebabkan parti berkenaan dibubarkan dan Parti UMNO dibawa masuk ke Sabah pada Februari 1991. Namun, Amir Kahar Datu Mustapha kemudiannya mengambil keputusan untuk mewujudkan kerajaan campuran USNO-PBS pada April 1993. Sebagai simbol kerjasama, Kado Agundong sanggup melepaskan jawatan Menteri Belia dan Sukan Sabah dan jawatan untuk memberi laluan kepada ADUN USNO, Askalani Abdul Hamid bagi memegang jawatan berkenaan.¹¹

Semasa Sakaran masih aktif dalam politik Semporna, beliau pernah sekali pada Pilihan Raya Kecil (PRK) tahun 1990 beliau pernah memperkenalkan anak sulung lelakinya, Nasir Sakaran dalam politik Semporna. Usaha ini dilihat sebagai cubaan untuk memastikan legasi Sakaran kekal menguasai politik Semporna. Walau bagaimanapun, kemasukan UMNO ke Sabah menyebabkan PRU tahun 1994 masih memerlukan kepimpinan Sakaran Dandai di Semporna khususnya dan Sabah keseluruhannya. Justeru pada PRU Sabah tahun 1994, Sakaran Dandai kembali dicalonkan di peringkat DUN N.48 Sulabayan dan sekali lagi memperoleh kemenangan sebanyak 7,440 undi. Sakaran Dandai mengalahkan pencabar terdekatnya Abdillah Abdul Hamid dari Parti PBS yang sekadar memperoleh sebanyak 4,291 undi. Calon-calon lain yang turut berbanding di DUN N.48 Sulabayan ialah Abdul Rajin Mandulhati dari Parti Barisan Rakyat Sabah Bersekutu (BERSEKUTU) dengan undi 350 dan Kiling O.T. Tiring sebagai calon bebas memperoleh undi sebanyak 65 undi.

Legasi kepimpinan Sakaran Dandai dalam perkembangan politik Semporna ternyata sukar ditandingi. Bermula dari PRU Parlimen yang diadakan pada tahun 1978 sehingga beliau bersara dari arena politik Sabah pasca PRU Parlimen tahun 1990, Sakaran Dandai sentiasa berjaya mengekalkan pengaruhnya dalam politik Semporna. Hanya sekali sahaja pengaruh Sakaran Dandai dikalahkan iaitu dalam PRU Parlimen tahun 1982. Sakaran Dandai yang bertanding bagi kawasan P.128 Silam mewakili Parti USNO hanya memperoleh undi sebanyak 7,899 undi, manakala Abdillah Abdul Hamid yang menjadi calon bebas tajaan Parti BERJAYA memperoleh undi sebanyak 9,676 undi (*Daily Express*, 27 April 1982 dan *Harian Express*, 12 April 1981). Walau bagaimanapun pada PRU Parlimen pada tahun 1986, melalui persempadanan semula kawasan pilihan raya dan pembentukan kawasan baharu parlimen iaitu kawasan P.153 Semporna menyebabkan Sakaran Dandai kembali memenangi kerusi berkenaan. Sakaran Dandai mewakili Parti USNO memperoleh undi sebanyak 6,063 undi, berbanding Abdillah Haji Abdul Hamid dari Parti BERJAYA juga merangkap Naib Presiden Parti BERJAYA hanya memperoleh undi sebanyak 4,116 undi. Kemenangan majoriti Sakaran Dandai sebanyak 1,947 undi menjadi bukti bahawa kekalahan beliau dalam PRU Parlimen tahun 1982 hanya disebabkan undi masyarakat Kunak dan Lahad Datu yang cenderung berpihak kepada

Parti BERJAYA. Walau bagaimanapun, bagi masyarakat Semporna, pengaruh Sakaran masih kuat berbanding Abdilllah Abdul Hamid (*Sabah Times*, 5 Ogos 1986). Pengaruh ini kekal pada PRU Parlimen tahun 1990 apabila Sakaran Dandai dari Parti USNO-BN mengekalkan kemenangannya mengalahkan Abdilllah Haji Abdul Hamid selaku calon Bebas di kawasan Parlimen P.153 Semporna (*Sabah Times*, 12 Oktober 1990). Sakaran Dandai mengekalkan kerusinya dengan memperoleh undi sebanyak 10,832 berbanding Abdilllah Abdul Hamid sekadar memperoleh undi sebanyak 7,574 (*Sabah Times*, 22 Oktober 1990).

Kemenangan Sakaran Dandai dalam PRU tahun 1994 di DUN N.48 Sulabayan dan kejayaan komponen BN menguasai kerusi DUN Sabah pada tahun berkenaan setelah beberapa ADUN PBS melompat parti ke BN menyebabkan Sakaran Dandai dilantik sebagai Ketua Menteri Sabah pada Disember 1994. Kemudiannya, pada Januari 1995 Sakaran Dandai bersara dalam politik Sabah apabila beliau dilantik sebagai Tuan Yang Terutama (TYT) Yang Dipertua Negeri Sabah yang kelapan. Sakaran Dandai menjadi TYT Sabah selama dua penggal dan berakhir pada Disember 2002. Selepas sahaja Sakaran Dandai bersara sepenuhnya dalam politik Sabah pada 1994, anak sulung lelaki beliau, Nasir Sakaran meneruskan legasi kepimpinan Sakaran dalam politik Semporna.

NASIR SAKARAN SEBAGAI PENYAMBUNG LEGASI SAKARAN DANDAI

Usaha mengekalkan legasi Sakaran Dandai dalam politik Semporna bermula melalui PRK negeri setelah Sakaran Dandai dilantik sebagai Menteri Pembangunan Tanah Pembangunan Koperasi Malaysia pada 1990. Pada PRK tersebut, Abdul Salam @ Nasir Sakaran sekali lagi dicalonkan sebagai calon UMNO-BN di kawasan DUN N.48 Sulabayan. Abdul Salam ditentang oleh Marasal KK Lais dari Parti PBS.¹² Nassir memperoleh undi 5,181, manakala Marasal hanya memperoleh undi sebanyak 4,264 undi (*Daily Express*, 6 Disember 1990 dan 9 Disember 1990). Setelah Sakaran Dandai dilantik sebagai TYT Sabah pada Januari 1995 dan PRK sekali lagi diadakan pada tahun 1995. Nasir Sakaran kembali diketengahkan semula sebagai calon

UMNO-BN di DUN N.48 Sulabayan. Nasir Sakaran ditentang oleh tiga calon bebas iaitu Ab. Azis B. Abdul Hamid, Jatlani bin Ibnu Sarin dan Amir Salleh Haji Abdul Rahman yang kesemuanya calon Bebas. Walau bagaimanapun, dua calon Bebas iaitu Jatlani dan Amir Salleh menarik diri sebagai calon tetapi dalam masa yang sama nama mereka masih kekal dalam kertas undi (*Daily Express*, 26 Januari 1995). Nasir Sakaran mendapat undi sebanyak 8,764 undi, Ab. Azis B. Abdul Hamid sebanyak 2,751 undi, Jatlani bin Ibnu Sarin sebanyak 155 dan Amir Salleh Haji Abdul Rahman sebanyak 103 undi. Walaupun kemenangan masih berpihak kepada Nasir Sakaran, tetapi jumlah majoriti yang jatuh mendadak iaitu hanya sekadar 917 undi diperoleh Nasir berbanding Sakaran sebanyak 2,317 pada PRU tahun 1990. Prestasi ini barangkali menjadi petanda bahawa Nasir Sakaran perlu berusaha lebih gigih untuk terus menjadi pilihan rakyat Semporna bagi menggantikan ayahandanya apabila bersara kelak.

Pada PRU tahun 1999, persempadanan semula kawasan pilihan raya dilakukan. Usaha persempadanan baharu ini memberi kesan positif kepada pengekalan legasi Sakaran dalam politik Semporna. Pewujudan satu kawasan baharu iaitu DUN N.44 Senallang selain kawasan DUN N.43 Sulabayan meminimumkan perebutan kuasa dalam kalangan para pemimpin di Semporna. Justeru, legasi Sakaran yang secara tradisinya menjadi pemimpin di Semporna menjadikan kawasan DUN N.44 Senallang yang merangkumi kawasan pengundi bandar sebagai kawasan strategik untuk mengekalkan kuasa mereka. Kawasan DUN N.42 Sulabayan pula yang merangkumi kawasan pulau-pulau disekitar Semporna mempunyai seorang wakil rakyat baharu. Pada PRU tahun 1999, calon UMNO-BN di kawasan DUN N.44 Senallang ialah Nasir Sakaran. Nasir Sakaran ditentang oleh Abdullah Sani Hj. Ab. Salleh dari Parti BERSEKUTU. Abdullah Sani merupakan seorang aktivis sosial masyarakat Semporna. Seorang lagi calon yang bertanding ialah Sabardin Ombrah dari Parti PBS. Keputusan terakhir PRU 1999 bagi kawasan N.43 Senallang, Sakaran Dandai kekal memenangi kerusi berkenaan dengan 4,855 undi mengalahkan pesaing terdekatnya iaitu Abdullah Sani Ab. Salleh yang memperoleh undi sebanyak 3,297, sementara Sabardin Ombrah sekadar memperoleh sebanyak 1,637 undi.

Pada PRU tahun 2003, Nasir Sakaran terus mengekalkan legasi Sakaran bagi kawasan N.53 Senallang. Walau bagaimanapun, tradisi pertembungan dua legasi iaitu legasi Abdullah dan legasi Sakaran yang pernah berlaku pada tahun 1978 dan 1981 kembali berlaku pada tahun 2003. Pada PRU tahun 2003 Nasir Sakaran sebagai calon UMNO-BN ditentang oleh anak legasi Abdullah iaitu Mohd Abdul Wahab Panglima Abdullah dari Parti Keadilan Rakyat (PKR). Selain itu, seramai tiga calon Bebas turut menentang Nassir Sakaran iaitu Yapp Yuk Tong @ Joseph, Abdul Mim @ Abdul Aziz Taib dan Maharani Ali Hani. Walau bagaimanapun, daripada enam pusat pembuangan undi, ternyata Nasir Sakaran sukar ditandingi. Menerusi undi pos sahaja Nasir Sakaran memperoleh 128 undi daripada 131 kertas undi yang diterima. Di kawasan bandar, Nasir Sakaran memperoleh undi sebanyak 2,709 daripada 3,609 kertas undi, sementara bagi kawasan Tampi-Tampi dan Kabogan mencatatkan besar bagi Nasir Sakaran. Beliau memperoleh sebanyak 1,024 undi daripada sejumlah 1,413. Bagi kawasan Tagasan, Pegagau dan Pokas, Nasir Sakaran memperoleh 1,628 undi dari 2,180 kertas undi. Daripada keseluruhan calon yang menentang Nasir, hanya Maharani Ali Hani Abdul Mim mempunyai undi tertinggi, iaitu sebanyak 154 di kawasan Pegagau bagi Maharani dan sebanyak 86 undi bagi Abdul Mim dan 107 bagi Maharani bagi kawasan Tagasan. Hal ini demikian kerana kawasan petempatan tersebut terdiri daripada peneroka tanah yang berasal dari pulau-pulau di sekitar Semporna khususnya dari Pulau Bum-Bum dan Denawan. Justeru, kemungkinan besar Maharani Ali Hani dan Abdul Mim yang merupakan anak pulau yang berjaya dalam bidang masing-masing menyebabkan mereka memperoleh undi tertinggi dari kalangan sentimen pengundi masyarakat pulau di tanah rancangan berkenaan. Keputusan PRU berkenaan menyaksikan Nasir Sakaran kekal pilihan masyarakat Semporna dengan kiraan 5,361 undi mengalahkan Mohd Abdul Wahab bin Panglima Abdullah dengan undi 381 undi. Calon-calon bebas turut mengalami kekalahan teruk dengan hilang wang pertaruhan seperti Yapp Yuk Tong @ Joseph hanya sekadar 264 undi, Abdul Mim @ Abdul Aziz Taib jumlah undi sebanyak 452 undi dan Maharani Ali Hani sejumlah 742 undi.

Pada PRU 2008, kawasan DUN N.53 terus dipertahankan oleh legasi Sakaran Dandai. Nassir buat penggal kelima mempertahankan kawasan tersebut bagi pihak Parti UMNO-BN. Nasir Sakaran ditentang oleh Hasman

Sagaran dari PKR serta dua calon Bebas, iaitu Mohd Sayadi Bakal dan Asmara Asmad. Nassir Sakaran terus mengekalkan popularitinya dengan jumlah undi 6,083 berbanding Hasman Sagaran sekadar 628 undi dan Asmara Asmad sebanyak 651 undi. Keduanya mengalami hilang wang pertaruhan.

Bagi PRU tahun 2013, sebanyak lima penjuror mewarnai kawasan DUN N.53. Nassir Sakaran mewakili UMNO-BN ditentang oleh Mohd Amin Abdul Mem dari PKR serta tiga calon bebas. Datu Badaruddin Tun Datu Mustapha cuba mencuba nasib di kawasan Senallang selain Abdul Manang Hatib Lawari @ Osman dan Andul Karim Talip. Nasir Sakaran kekal sebagai pemenang dengan jumlah undi sebanyak 7,425 berbanding pesaing terdekatnya iaitu Mohd Amin Abdul Mem dengan jumlah undi 1,516 undi. Ketiga-tiga calon Bebas kalah dengan hilang wang pertaruhan iaitu Datu Badaruddin sekadar memperoleh 164 undi, Abdul Manang 546 undi dan Ab Karim Talip 145 undi. Berdasarkan analisis arah aliran pengundian, Nasir Sakaran masih mendapat pengaruh dari kalangan pengundi pos apabila memperoleh 222 undi dari 256 undi keseluruhannya. Bagi kawasan pekan Semporna, sebanyak 1,493 undi masih berpihak kepada Nasir Sakaran daripada 1,982 undi keseluruhannya. Bagi kawasan Kabogan, calon PKR Mohd Amin dan calon bebas, Abdul Menang memperoleh undi tertinggi berbanding calon bebas lain. Hal ini disebabkan keduanya merupakan calon yang berasal dari Kampung Kabogan. Abdul Menang memperoleh 155 undi, manakala Mohd Amin memperoleh undi 137. Namun demikian, Nasir Sakaran kekal sebagai calon tertinggi undinya di kawasan berkenaan iaitu sebanyak 583 undi. Calon luar iaitu Datu Badarudin ternyata tidak mendapat tempat dalam kalangan masyarakat Semporna walaupun ayahanda beliau, Tun Datu Mustapha Datu Harun merupakan bekas Ketua Menteri Sabah berketurunan Bajau Suluk. Daripada 11 pusat daerah mengundi, hanya kawasan Bandar, Tagasan dan Musallah sahaja Datu Badarudin memperoleh undi melebihi 30 undi. Lapan pusat daerah mengundi lain jumlah undi beliau tidak mencecah 30 undi. Malahan, sekiranya sentimen suku bangsa dijadikan ukuran menentukan sebab pengundi mengundi seseorang calon, masyarakat di Pulau Mabul yang majoriti daripada mereka adalah masyarakat Suluk, Datu Badarudin hanya memperoleh undi sebanyak 2 undi sahaja daripada 157 pengundi.

Senario berbeza bagi PRU 2018 apabila berlakunya pertembungan dua tokoh besar di DUN Senallang. Ketokohan Mohd Shafie Apdal cuba menguji kekuatan legasi Sakaran Dandai. Pada PRU-14 di kawasan DUN N.53 Senallang, Shafie Apdal bertanding atas tiket Parti Warisan, sementara Nasir Sakaran mempertahankan kerusinya melalui Parti UMNO-BN. Ternyata, pengaruh Shafie Apdal tidak boleh digugat oleh legasi Sakaran Dandai apabila Nasir Sakaran mengalami kekalahan besar. Shafie Apdal menang undi sebanyak 7,754 berbanding Nasir Sakaran hanya sekadar memperoleh 2,453 undi. Daripada sebanyak 13 pusat daerah mengundi dalam DUN N.53 Senallang, kesemua Pusat Daerah Mengundi (PDM) berkenaan berpihak kepada Mohd Shafie Apdal. Undi tertinggi Nasir Sakaran ialah di PDM Mantaritip dengan jumlah undi 372 dari 1,098 kertas undi. Undian yang terendah ialah di Kubang Baru, iaitu sebanyak 48 undi sahaja dari 313 kertas undi. Dua kawasan yang berpotensi untuk Nasir Sakaran memperoleh undi tertinggi iaitu PDM Mantaritip dan Inabah Kamal. Kedua-dua kawasan ini dibangunkan atas usaha ayahanda beliau, Sakaran Dandai. Trend itu jelas kelihatan bagi saluran satu yang mewakili pengundi warga emas apabila jumlah undi Shafie Apdal hanya lebih 36 undi, berbanding Nasir Sakaran. Mohd Shafie Apdal memperoleh 134 undi, manakala Nasir memperoleh 98 undi. Bagi kawasan Inabah pula saluran satu berbeza 78 undi iaitu Mohd Shafie Apdal memperoleh 141 undi berbanding Nasir sebanyak 63 undi. ‘Generasi Emas’ ternyata masih terhutang budi dengan jasa Sakaran Dandai. Namun, secara keseluruhannya kedua-dua kawasan ini masih dimenangi oleh Mohd Shafie Apdal, iaitu di Mantaritip sebanyak 726 undi berbanding Nasir Sakaran iaitu 372 undi sahaja, manakala di kawasan PDM Inabah Kamal sebanyak 666 mengundi Shafie Afdal sementara Nasir Sakaran hanya sekadar memperoleh 278 undi.¹³

KENAPA LEGASI SAKARAN DANDAI BERAKHIR DI SEMPORNA?

Isu-Isu kempen yang diketengahkan pada tahun 1960-an cenderung berkisar kepada isu-isu pembangunan. Walau bagaimanapun, isu-isu berkenaan ternyata tidak mampu mengurangkan pengaruh Sakaran Dandai di Semporna. Hal ini disebabkan sekitar tahun 1969 hingga pertengahan 1970-an, telah banyak usaha pembangunan dilakukan Sakaran. Sakaran Dandai merupakan

individu yang berjasa kepada masyarakat Semporna keseluruhannya sejak pemerintahan kolonial. Sakaran selaku *Native Chief* dan Ketua Daerah seawal tahun 1960-an merupakan individu penting di sebalik beberapa projek pembangunan sosioekonomi di Semporna. Projek pembukaan *Semporna Island Land Scheme*, *Lihak-Lihak Land Development Scheme*, Rancangan Penempatan Mantaritip dan Pegagau di Semporna adalah hasil usaha Sakaran pada era kepimpinannya. Projek-projek pembangunan seumpama ini banyak merubah taraf hidup masyarakat Semporna keseluruhannya. Beberapa lagi kemudahan asas penting di Semporna adalah hasil usaha Sakaran Dandai pada ketika itu. Antara projek pembangunan mega yang diusahakan Sakaran ialah lapangan terbang pada 1963, jambatan Sungai Pegagau pada 1964, Hospital Semporna pada 1968, bekalan elektrik pada 1969, bekalan air terawat di Sungai Intan pada 1972 dan pembinaan masjid daerah pada 1967. Cuma sekitar tahun 1975 hingga 1995 Semporna berada di bawah pimpinan pihak parti pembangkang menyebabkan arus pembangunan di Semporna menjadi agak perlahan. Walaupun sekitar tahun 1985 hingga 1994 isu yang cuba diketengahkan oleh parti pembangkang seperti pembangunan sosioekonomi tidak seimbang antara Sabah dan Semenanjung Malaysia, sentimen anti Malaya dan usaha membawa keluar Sabah dari Malaysia, tetapi pengundi Semporna tetap memberi kepercayaan kepada Sakaran Dandai sebagai ADUN mereka (*Daily Express*, 13 April 1985 dan *Daily Express*, 13 April 1985). Isu pendidikan umpamanya, parti pembangkang berhujah bahawa Dasar Pelajaran Kebangsaan tidak menguntungkan Sabah, mutu pelajaran di Sabah perlahan, guru-guru asal Semenanjung yang berlambak di Sabah serta pemberian elaun khas kepada guru Semenanjung di Sabah. Kesemua isu ini tidak banyak mempengaruhi pengundi di Semporna untuk memilih Sakaran Dandai untuk kekal sebagai wakil rakyat mereka.¹⁴

Walau bagaimanapun setelah Nasir Sakaran menjadi ADUN di Semporna khususnya sejak 1995 hingga 2018, isu-isu pembangunan kembali dijadikan isu utama bahan kempen. Masyarakat setempat menyatakan bahawa Nasir Sakaran tidak banyak membawa perubahan pembangunan di daerah berkenaan berbanding Sakaran Dandai (Datu Johor Datu Bakkial, Mac 2018). Dalam Pilihan Raya Kecil (PRK) DUN N. 48 Sulabayan tahun 1995, Aziz Abdul Hamid selaku calon bebas pada PRK berkenaan menjelaskan dalam jelajah kempennya bahawa usaha pembangunan di Semporna tidak terarah

dengan baik, sama ada sejak era Sakaran sehingga Nasir. Kemudahan asas seperti baik pulih pasar ikan dan sayuran di Semporna sendiri tidak dilakukan pemimpin terdahulu. Namun Nasir Sakaran menafikan tohmahan tersebut dan menambah Semporna bakal menerima pembangunan sama seperti daerah-daerah lain di Sabah (*Daily Express*, 28 Januari 1995). Ternyata sejak tahun 1994 hingga 2018 usaha pembangunan Semporna di bawah kepimpinan Nasir Sakaran tidak ketara bagi pandangan masyarakat Semporna. Justeru, masyarakat setempat mula membuat perbandingan prestasi kepimpinan antara Sakaran Dandai dan Nasir Sakaran. Kesimpulan menyeluruh masyarakat Semporna menyatakan Nasir Sakaran tidak dapat menandingi pencapaian ayah beliau sehingga isu tersebut dijadikan sebagai isu kempen yang mendapat perhatian masyarakat setempat. Hanya projek mega yang dibanggakan masyarakat Semporna semasa era kepimpinan Nasir Sakaran ialah pembinaan jalan raya pintas yang menghubungkan Semporna dan Kunak sejauh 43 kilometer dengan anggaran kos RM160 juta. Beberapa usaha lain yang bersifat pembangunan kecil-kecilan dilakukan oleh Nasir seperti menaik taraf kemudahan jalan raya, bekalan air dan elektrik dan pembangunan pendidikan melalui usaha pembinaan sekolah baharu seperti SMK Agama Tun Sakaran, SMK Panglima Jakarullah, SMK Bugaya Dua dan SMK Kabogan Dua masih tidak dianggap sebagai berimpak tinggi. Begitu juga hak pemilikan tanah hanya memberi pengaruh sebahagian kecil masyarakat setempat. Pada tahun 2012, Nasir Sakaran telah menyampaikan kelulusan geran tanah waris kepada 140 pemohon di DUN Senallang. Menurut Nasir, permohonan tanah di Semporna mencecah 4,000 pemohon dan permohonan tersebut tidak dapat diluluskan keseluruhannya disebabkan kekangan tertentu. Kebanyakan permohonan tanah tersebut telah dilakukan sejak tahun 1970–1980-an. Usaha-usaha Nasir ini dilihat masih tidak mempengaruhi masyarakat Semporna untuk mengangkat beliau sebagai pemimpin yang wajar diberi kemenangan pada PRU 2018 (Wasli, Mac 2018).

Melalui isu-isu pilihan raya yang diketengahkan oleh calon yang bertanding, keseluruhan isu tersebut disampaikan melalui kempen-kempen yang terancang. Calon pemimpin berusaha memberitahu dan memberi kesedaran kepada masyarakat setempat dengan apa yang berlaku (Syahrudin, 2010). Justeru, kempen-kempen tersebut disampaikan dengan cara teks, gambar, ilustrasi, lakaran, simbol dan sebagainya. Kaedah berkempen pada

era 1960-an sehingga 1990-an juga sangat berbeza berbanding pasca 2000-an. Kaedah berkempen era kepimpinan Sakaran cenderung menggunakan teks, gambar, ilustrasi dan simbol yang disampaikan melalui media cetak sahaja. Sekitar tempoh tersebut medium perhubungan masih terbatas. Kempen bersemuka dan penerangan dari rumah ke rumah juga merupakan kaedah yang kerap digunakan untuk berkempen pada ketika itu. Poster-poster calon dan isu-isu kempennya hanya diedarkan secara terhad sama ada dalam bentuk risalah atau papan tanda. Justeru, maklumat kesahihan berita atau perbandingan antara isu benar atau sebaliknya sangat terhad. Kekangan-kekangan seperti ini menyebabkan pencabar-pencabar Sakaran Dandai pada ketika itu tidak dapat berkempen secara berkesan bagi mempengaruhi para pengundi di Semporna tidak dapat dijelaskan kepada pengundi dengan jelas dan berkesan. Tambahan pula kaedah kempen bersemuka oleh Sakaran Dandai semasa beliau menjadi ADUN sangat berkesan. Sakaran juga kerap kali balik ke Semporna dan menjadi pendengar yang baik kepada para pengundinya berbanding dengan Nasir Sakaran. Justeru, Sakaran Dandai lebih dikenali ramai dan pada masa yang sama mudah menyampaikan mesej kempen berbanding Nasir Sakaran yang terbatas dari segi pergaulan. Ciri-ciri kepimpinan Sakaran Dandai yang sentiasa menemui pengundi juga terdapat dalam diri kepimpinan Shafie Apdal. Suasana kehadiran beribu-ribu masyarakat Semporna di kediaman Sakaran Dandai di Kampung Air ketika pemimpin berkenaan balik ke kampung halamannya turut sama berlaku di rumah kediaman Shafie Apdal di Jalan Bubul, Batu 2, Semporna. Semasa bersemuka dengan pengundi, kedua-dua pemimpin ini akan berkomunikasi secara lisan dan mengambil sikap peduli dengan permasalahan rakyat yang diutarakan kepada mereka. Namun berbeza dengan Nasir Sakaran, Nasir Sakaran sangat jarang balik ke Semporna dan kadangkala kehadiran beliau di Semporna tidak disedari oleh masyarakat setempat berbanding dengan Sakaran Dandai dan Shafie Apdal.

Tambahan pula era kepimpinan Nasir Sakaran sehinggalah tahun 2018, media cetak dan elektronik sudah semakin pelbagai dan boleh disampaikan dengan mudah kepada khalayak sasaran yang juga merupakan pengguna media berkenaan. Dengan kata lain, media boleh disesuaikan untuk digunakan mengikut jenis penggunaannya iaitu secara langsung menjadi perangsang tindakan fizikal; kepada para pengundi jika pengundi bergantung kepada satu-satu jenis audiens untuk memperoleh maklumat. Adanya siaran radio serta televisyen yang suda mampu dimiliki oleh masyarakat Semporna pada era

sekitar tahun 1990-an merancakkan lagi pengetahuan masyarakat setempat berkenaan dengan isu-isu semasa politik tempatan. Begitu juga kemudahan internet sudah mula digunakan di Malaysia sebagai bahan kempen walaupun penggunaannya tidak begitu meluas. Penggunaan internet di Malaysia yang mula digunakan secara terbuka pada tahun 1995 dan berkembang dengan pesat sekitar tahun 2000-an menyebabkan keupayaan berkempen dan kemudahan capaian masyarakat mendapatkan maklumat mendorong kepada usaha propaganda pihak pemerintah sudah tidak signifikan. Masyarakat sudah bebas mendapatkan maklumat tanpa melalui tapisan kerajaan (Hamdan, April 2018). Antara media yang popular untuk dijadikan alat kempen pasca 1990- an antaranya selain media cetak seperti akhbar, majalah, *leaflet*, *booklet*, brosur, poster dan kain rentang. Turut digunakan ialah media elektronik dan portal seperti televisyen dan radio serta media atas talian seperti portal *Malaysia kini*, *Sabah kini*, *Borneo Today* dan aplikasi 3G seperti MMS, whatsapp, facebook, youtube dan sebagainya. Kesemua perkembangan kaedah kempen yang berlaku sekitar 1990-an hingga 2018 menjadi sebab Nasir Sakaran menerima persaingan sengit daripada seteru politiknya setiap kali PRU dilaksanakan.

Parti pembangkang di Semporna khususnya dan di Sabah keseluruhannya sudah mula mewujudkan kesepakatan yang kukuh antara satu sama lain menjelang PRU 2018. Hal ini berbeza dengan perkembangan parti-parti pembangkang era 1960-an hingga 1990-an yang kelihatan tidak konsisten dan tiada kesepakatan. Sejak 1967 hanya beberapa parti politik yang pernah bertanding di Semporna sepanjang PRU berlangsung umpamanya Parti UNKO pada 1967, Parti BERJAYA pada 1976, 1981, 1985, 1990, Parti Bertindak Rakyat Sabah Bersatu (BERSIH) pada 1985, Parti PBS pada 1986, 1990, 1994, Parti Rakyat Sabah (PRS) pada 1990 dan Parti BERSEKUTU pada 1994. Era kepimpinan Sakaran Dandai, terdapat seramai empat orang calon Bebas yang bertanding iaitu dari tahun 1967 hingga 1994. Hanya Parti BERJAYA dan PBS sahaja yang dianggap sebagai parti besar yang boleh bertapak kukuh di Sabah tetapi itupun parti berkenaan tidak mendapat pengaruh yang besar dalam kalangan masyarakat Semporna sehingga tahun 1990-an. Tambahan pula, kebanyakannya parti pembangkang yang wujud di Sabah sejak 1967 cenderung berlawan antara satu sama lain bagi menumbangkan parti pemerintah. Kalau adapun kerjasama tersebut hanya bersifat sementara seperti kerjasama antara PBS dan USNO bagi menumbangkan Parti BERJAYA pada

1985, kerjasama USNO dan LDP pada 1990 serta idea kerajaan campuran PBS-USNO pada 1993 (*Daily Express*, 11 Julai 1990 & *Daily Express*, 2 April 1984). Impaknya, kesemua parti pembangkang mahupun individu yang menentang legasi kepimpinan Sakaran Dandai mengalami kekalahan teruk. Sementara era Nasir Sakaran menjadi pemimpin, antara parti-parti yang menentang beliau ialah Parti PBS pada 1999, Parti BERSEKUTU pada 1999, Parti Bersatu Rakyat Malaysia (BERSATU) pada 2013, Parti Keadilan Rakyat (PKR) pada 2003, 2008, 2013, Parti Islam SeMalaysia (PAS) pada 2013, 2018, Parti Harapan Rakyat dan Parti Perpaduan Rakyat Sabah (PPRS) pada 2018. Seramai 11 orang calon bebas direkodkan menentang kepimpinan Nasir Sakaran sehingga 2018. Keseluruhannya, parti-parti ini juga merupakan parti kecil yang muncul hanya selepas bubarnya DUN. Hanya Parti PKR yang berpengaruh di peringkat Persekutuan sahaja yang dianggap parti besar pasca 1990-an. Namun, perjuangannya juga masih tidak menambat hati masyarakat Semporna. Seramai 11 calon bebas untuk bertanding dalam PRU di kawasan Semporna bagi menentang Nasir Sakaran juga dianggap masih tidak cukup berpengaruh untuk menggugat kepimpinan legasi Sakaran Dandai di Semporna. Walaupun ada segelintir daripada mereka adalah berasal dari jurai keturunan beberapa keluarga pemimpin berpengaruh suatu ketika dahulu tetapi keseluruhannya perjuangan mereka tidak diterima dan kalah dalam PRU yang mereka ditandingi oleh mereka.

Namun begitu, penubuhan Parti Warisan menyebabkan scenario politik di Semporna khususnya dan Sabah umumnya mengalami perubahan besar. Parti Warisan berorientasikan hak-hak Sabah sebagai fokus perjuangannya. Walaupun Parti Warisan bukan dalam komponen Pakatan Harapan (PH) tetapi parti ini menjalinkan kerjasama dengan parti komponen PH khususnya PKR dan DAP dalam PRU-14 (Mohd Ghazalie Hindi, Mei, 2018). Impaknya dari 25 kerusi parlimen dan 60 DUN, tidak terdapat satupun kawasan yang berlaku pertembungan ketiga-tiga parti ini. Strategi ini berjaya apabila sebanyak 29 kerusi DUN dimenangi oleh Parti Warisan, PKR dan DAP, 29 kerusi dimenangi oleh BN dan dua lagi kerusi DUN dimenangi oleh *State Reform Party* (STAR). Kesepakatan jitu dalam kalangan parti pembangkang pada PRU-14 menyaksikan DUN N.53 Senallang yang dipertahankan oleh Nasir Sakaran serta DUN N.54 Bugaya yang ditandingi oleh Razak Sakaran kalah kepada Shafie Apdal dan Manis Muka Dara dari Parti Warisan.

Sebab terakhir kejatuhan legasi Sakaran pada PRU-14 ialah Nasir serta Razak tidak mewarisi sifat ketokohan dan kepimpinan Sakaran Dandai dalam perjuangan politik mereka. Kepimpinan merupakan satu usaha ke arah pengaruh antara perseorangan yang diarahkan melalui proses komunikasi (Edwin, 2007 dan Bernard & Ralph, 1990). Aspek kepimpinan yang penting ialah tingkah laku pemimpin dan gaya kepimpinan. Tingkah laku kepimpinan merujuk kepada tindakan tertentu yang dibuat oleh pemimpin dalam masa mengarah dan menyelaraskan kerja anggota kelompoknya. Gaya kepimpinan pula merujuk kepada matlamat dan keperluan dalam situasi yang berbeza (John M. Levine & Richard L. Moreland, 2007). Ciri-ciri kepimpinan yang baik ialah senang didekati, bertolak ansur, bertimbang rasa, adil, tidak mementingkan diri, selalu meluangkan masa bagi mendengar masalah rakyat, memiliki sifat keberanian seperti berani membuat keputusan, berani bertanya, berani berhadapan dengan orang ramai, berani menegur dan sentiasa bersifat cekal dalam kecemasan. Ciri-ciri kepimpinan ini hampir sebahagian besarnya dimiliki oleh Sakaran Dandai. Justeru, kepimpinan Sakaran Dandai menyerlah bukan sahaja di peringkat daerah mahupun negeri, tetapi juga hingga ke peringkat nasional. Sakaran Dandai pernah menyandang jawatan Ketua Pemuda USNO dan Ketua Bahagian USNO Semporna pada Mei 1966. Setelah beliau menjadi ADUN Semporna pada 1967, Sakaran Dandai telah dilantik sebagai Ahli Majlis Perundangan Negara bagi tempoh 13 Mei 1969 hingga 13 Mei 1971, Menteri Kebudayaan Belia dan Sukan Sabah dari Oktober 1971–Mac 1974 serta Menteri Pertanian dan Perikanan Sabah pada April 1974 sehingga 1976. Semasa kemasukan UMNO ke Sabah, Sakaran merupakan Menteri Pembangunan Tanah dan Koperasi selain memegang jawatan Ketua Perhubungan UMNO Sabah. Pencapaian tertinggi Sakaran Dandai ialah sebagai Ketua Menteri Sabah pada Mac 1994. Setelah beliau bersara dari arena politik pada Disember 1994, pada Januari 1995 Sakaran Dandai dilantik sebagai TYT Sabah yang kelapan. Selain memegang jawatan penting dalam politik, Sakaran Dandai juga memegang jawatan tertinggi dalam pertubuhan sosial khususnya *United Sabah Islamic Association* (USIA). Sakaran menjadi pejuang kepada usaha pemantapan pengetahuan agama Islam di Semporna. Beliau merupakan Ketua Bahagian pertama USIA cawangan Semporna pada 1969 dan Yang Dipertua USIA Sabah sejak Mei 1994 hingga 2018 (Baszley, 2015 & *The Kinabalu Times*, 18 Mac 1967).

Ciri ketokohan yang sama ada pada Mohd Shafie Apdal yang bukan sahaja terkenal dalam kepimpinan daerah dan negeri tetapi juga menjawat jawatan kanan di peringkat nasional. Di Semporna, Shafie Apdal aktif dalam beberapa persatuan sosial peringkat daerah. Antara persatuan yang beliau terajui secara aktif ialah *Sabah National Youth Association* (SANYA) pada penggal 1986/1987 sebagai jawatan Pengerusi SANYA cawangan Semporna. Sementara dalam bidang politik Semporna dan Sabah, penglibatan beliau secara aktif bermula seawal tahun 1990-an. Pada penggal 1993/96, Mohd Shafie Apdal terpilih sebagai Exco Pemuda UMNO Sabah. Kemudiannya pada tahun 1995, beliau dipilih sebagai Ketua UMNO bahagian Semporna dan Ketua Pergerakan Pemuda UMNO Sabah. Beliau kemudiannya menjadi Ahli Majlis Tertinggi UMNO Malaysia dari tahun 2000 hingga 2003 dan seterusnya pada Mac 2009 sebagai Naib presiden UMNO dan juga pemimpin pertama dari Sabah menjawat jawatan berkenaan. Beberapa portfolio pernah disandang oleh Shafie Apdal sepanjang penglibatannya dalam politik nasional. Antaranya ialah Setiausaha Parlimen Kementerian Penerangan pada 1995–1999, Timbalan Menteri Perumahan dan Kerajaan Tempatan pada 1999 dan Timbalan Menteri Pertahanan tahun 1999–2004, sebagai Menteri Perdagangan Dalam Negeri dan Hal Ehwal Pengguna pada 2004–2009 dan sebagai Menteri Kemajuan Luar Bandar dan Wilayah dari 2009 hingga 2016. Kepimpinan Shafie Apdal terus terserlah walaupun kemudiannya beliau meletak jawatan dan seterusnya keluar dari Parti UMNO untuk menubuhkan Parti Warisan Sabah (Warisan) pada Julai 2016. Keluarnya Shafie Apdal dari Parti UMNO tidak menggugat kepopularitiannya sebagai pemimpin berpengaruh di Sabah. Sejak awal penubuhan Parti Warisan sehinggalah parlimen dibubarkan pada 7 April 2018 dan PRU-14 dilaksanakan pada 9 Mei 2018, ribuan rakyat Sabah berkumpul di setiap jelajah kempen yang diikuti oleh Shafie Apdal dan Parti Warisan. Antara jelajah kempen Shafie Apdal yang menghadirkan ribuan rakyat Sabah ialah di Keningau pada November 2017, di Kota Belud pada Januari 2018, di Penampang pada Mei 2018 serta di Membakut pada September 2017. Sambutan majoriti rakyat Sabah dalam siri jelajah kempen Shafie Apdal dan Parti Warisan ini menjadi bukti kukuh betapa kepimpinan Shafie Apdal sangat berpengaruh dan dapat diterima oleh segenap lapisan masyarakat sama ada di Semporna mahupun di seluruh daerah di Sabah.

Hal ini sedikit berbeza dengan kepimpinan Nasir yang kelihatan sangat perlahan. Tambahan pula setelah diwujudkan persempadanan semula kawasan pilihan raya pada tahun 1999 dan 2003 menyebabkan peranan Nasir Sakaran sebagai pemimpin legasi Sakaran semakin terpinggir. Persempadanan tahun 1999 mewujudkan kawasan DUN N.43 Sulabayan dan DUN N.44 Senallang. Persempadanan tahun 2002 mewujudkan pula DUN N.54 Bugaya. Hasil dari persempadanan ini menyebabkan muncul beberapa pemimpin baharu di Semporna yang dilihat lebih berkarisma seperti Mohd Lan Allani, Harman Mohamad dan Jaujan Sambakung di Sulabayan dan Basalie Tarereh dan Ramli Marhaban di Bugaya. Selain itu, dari segi tokoh kepimpinan di peringkat negeri juga beliau tidak begitu menonjol. Dalam politik Semporna, beliau hanya pernah memegang jawatan Timbalan Ketua Bahagian UMNO Semporna sebaik sahaja Shafie Apdal meletak jawatan pada Mei 2016. Sementara kepimpinan di peringkat negeri, Nasir Sakaran hanya menjawat jawatan beberapa kementerian seperti Pembantu Menteri di Kementerian Pembangunan Luar Bandar dan Keusahawanan pada April 1994 hingga 1999, Menteri di Jabatan Ketua Menteri dari Mac 2004 hingga 2012, selain dilantik sebagai Pengerusi Perbadanan Pembangunan Ekonomi Negeri Sabah (SEDCO) berstatus Menteri pada Mei 2013 setelah beliau digugurkan dari Jemaah menteri baharu dibentuk pasca kemenangan BN dalam PRU-13 pada tahun 2013 (*Media Star*, 10 Mei 2013). Kepimpinan Nasir Sakaran yang ternyata kurang menonjol menjadi penyebab beliau tidak mewarisi pengaruh Sakaran Dandai dan seterusnya mempertahankan legasi berkenaan pada PRU-14 tahun 2018.

KESIMPULAN

Kepimpinan Sakaran Dandai dalam perkembangan politik Semporna sangat signifikan. Legasi yang mula bertapak sejak 1967 dan kekal diterima masyarakat Semporna sehingga menjelang PRU-14 pada 2018. Untuk tempoh masa 50 tahun, legasi ini menguasai kepimpinan Semporna dengan melakukan pelbagai usaha pembangunan sosioekonomi di daerah berkenaan khususnya sehingga tahun 1974 iaitu ketika kerajaan Sabah berada di bawah pemerintahan Parti USNO. Selama 20 tahun selepas itu, proses pembangunan di Semporna mula perlahan memandangkan ketika itu Semporna menjadi

daerah pembangkang kepada kerajaan negeri. Namun begitu, personaliti dan ciri-ciri kepimpinan yang dimiliki Sakaran Dandai sangat disenangi oleh masyarakat setempat mendorong beliau terus kekal berpengaruh dalam politik Semporna. Sebaik sahaja beliau bersara dalam arena politik, kepimpinannya diteruskan oleh Nasir Sakaran. Sejak 1994 hingga 2017, pelbagai isu kelemahan kepimpinan dijadikan modal politik bagi menjatuhkan legasi Sakaran. Impaknya, Nasir Sakaran hanya mampu bertahan di tampuk kekuasaan selama 24 tahun. Nasir dan Razak, keduanya anak Sakaran yang bertanding dalam PRU-14 telah mengalami kekalahan. Kekalahan yang menyaksikan berakhirnya kepimpinan legasi Sakaran yang terbentuk selama 50 tahun dalam arena politik Semporna. Kekalahan ini disebabkan beberapa faktor seperti isu pembangunan sosioekonomi, usaha kempen pihak lawan yang semakin terarah, wujudnya parti politik pembangkang yang sepakat antara satu sama lain serta kemunculan Mohd Shafie Apdal sebagai tokoh politik yang dianggap berpengaruh di daerah Semporna negeri dan persekutuan. Hasil kajian seperti ini secara tidak langsung menambahkan lagi sumber penyelidikan berkenaan dengan perkembangan politik Semporna pasca 1963 yang sebelum ini kurang mendapat perhatian para penyelidik. Selain daripada itu, beberapa lagi isu yang boleh diketengahkan dalam kajian masa hadapan khusus menyentuh tema politik di Semporna seperti peranan politik belia, wanita, politik masyarakat Cina serta legasi pemimpin-pemimpin masyarakat Semporna terdahulu yang gagal bersaing dengan pengaruh dan kepimpinan Sakaran Dandai. Walhal suatu masa dahulu, para pemimpin masyarakat ini mendapat pengiktirafan tinggi dari Kerajaan British di Sabah sejak sebelum Perang Dunia Kedua.

NOTA

¹ Antara keahlian Parti UNKO di Semporna ialah OT Panglima Tanjinlul, OT Jatula, Abdul Garang, OT Asan, Parabun, Penandis, Ahmad, Abdul Rahman, Taib dan Hanafih. Abdul Gaffar Hamulawan, Naib timbalan O.T. Panglima Tanjinlul Panglima Bungang, Setiausaha Muhadar bin Imam Salipun, Penolong Setiausaha Saat bin Daat, Bendahari Imam Mandor Bakar B. Haji Mahmod dan Ketua Penerangan Yassin Ismail. Jawatankuasa terdiri daripada Haji Husin Hatib Jabani, Haji Kasim Panglima Akiluddin, Imam Lauhari bin Tapsi, Imam Tahil bin Jalaluddin, Sulaiman Sayani, Maharajah Bastari Dapiullah, Mantarin Alkain, Masliuddin Mauladdin, Idris Ulama, Abdullah Mero, Md. Saudi Marahari, Salif Askalaha Salif Taha, Jaya Janjawai, Roman Musa, Hatib Sulani Ab. Hamid Pematang B. Hatib Kirab (Rujuk *Sabah Times*, 3 April 1965 dan *Sabah Times*, 3 April 1967 dan *Sabah Times* 3 Jun 1967 dan *Sabah Times*, 3 April 1965).

- ² Pejabat Parti USNO di Semporna dibuat secara bergotong royong. Orang Tua (OT) Hj. Mohd Noor mendermakan atap, O.T. Panglima Awang mendermakan kayu beruti, Panglima Datu Seribu dan Haji Abu Bakar mendermakan papan, Tuan Haji Dara memberi bantuan simen dan O.T. Mannang mendermakan tiang belian. Pg. Abdullah dan Ketua Cawangan Kampung Tanggal memberi bantuan simen dan pasir serta alat perkakas lain yang diperlukan. Ukuran bangunan tersebut ialah 50 kaki panjang dan 25 kaki lebar dan anggaran harga RM3000.00. Ketika bangunan USNO ini masih lagi dalam pembinaan, segala aktiviti yang berkaitan dengan Parti USNO dijalankan di rumah kediaman Pg. Abdullah di Kampung Air, Semporna (Untuk keterangan lanjut, sila rujuk *Daily Express*, 20 November 1963).
- ³ Parti Perikatan ialah sebuah parti gabungan yang ditubuhkan pada 1952 merangkumi Parti UMNO, MCA dan MIC. Tujuan penubuhannya ialah bagi mendapatkan kemerdekaan Tanah Melayu dari penjajahan British. Setelah pembentukan Malaysia pada 1963, parti-parti di Sabah seperti USNO, UNKO, SCA dan *Borneo Utara National Party* (BUNAP) turut bergabung dalam Parti Perikatan (Rujuk *Kinabalu Sabah Times*. 22 November 1975).
- ⁴ Mohd Dara Langpad adalah mewakili Legasi Langpad bin Tapsi dari Bajau Semunul. Selain Mohd Dara, anak Langpad bin Tapis yang bergiat dalam politik tempatan di Semporna ialah Orang Tua Andong bin Langpad Rujuk Ahli2 Parlimen Sabah hadziri mashuarat” (*Daily Express*, 18 Mei 1964).
- ⁵ Empat Naib Ketua Cawangan USNO Bahagian Satu iaitu Haji Abdul Salam, Wahab Haji Said, Abu Bakar dan Puan Kalasahan Habie. Ike Haji Ahmad sebagai Setiausaha dan Haji Ahmad Kapala sebagai Bendahari. AJK Kecil lain ialah KK Mohd Lais, Kiraman Palman, Raudah, Timbang, Haji Badarun, KK Haji Abdul Mannang dan Haji Abdul Mumin. Lihat “NC Jakarullah di-pileh lagi” (Lihat *Daily Express*, 9 Mac 1972).
- ⁶ AJK USNO Bahagian Dua terdiri daripada Nasir Salahuddin Naib Ketua I, Bakti Imam Awalli Naib Ketua II, Hindi Basarani Ketua Pemuda juga Setiausaha, Rokayah OKK Sakaran Ketua Kaum Ibu, Gedek Mohd Saman AJK Penerangan, Harun Nasir sebagai Bendahari. AJK-AJK kecil ialah Amin Bahan, Datu Eranza bin Datu Saribu dan Abdul Mohd bin Panglima Kamaruddin (Lihat *Daily Express*, 13 Mei 1966).
- ⁷ Abdul Ghaffar Hamulawan merupakan bekas AJK USNO Bahagian 1 Semporna semasa era kepimpinan Panglima Jakarullah Baraluddin. Kawasan tempat pembuangan undi bagi DUN S. 30 Semporna ialah; Semporna Darat Village Shop Sapang Ayer, Sekolah Kerajaan Lihak-Lihak, Sungai Tohok, Bugaya, Bubul. Di Old Rest House Semporna, di Sekolah Pulau Bait, di Terminal Airport, di Sekolah Kerajaan Balimbang, Sisipan, Sekolah Rendah Bum-Bum dan Sulabayan (Lihat *Sabah Times*, 7 April 1967).
- ⁸ Marasal merupakan anak kepada KK Lais, iaitu salah seorang pemimpin masyarakat tempatan dari Kampung Tabak-Tabak yang berpengaruh pada awal era kemerdekaan Sabah. KK Lais adalah bekas AJK penaja bagi Parti USNO Cawangan Bahagian I pada tahun 1960-an.
- ⁹ Pembubaran awal DUN Sabah menyebabkan berlaku peristiwa letupan bom di Kota Kinabalu sebagai tanda protes pembubaran. Bagi menjaga ketenteraman pihak berkuasa telah mengisytiharkan perintah berkurung di Penampang dan Kota Kinabalu. Lihat *Sabah Times*, 27 Februari 1986.
- ¹⁰ Datu Eranza Datu Seribu lahir pada 7 Jun 1941 merupakan anak kepada Datu Seribu iaitu seorang pemimpin tempatan yang berpengaruh pada era penjajahan BNCC. Datu Eranza pernah berkhidmat di Jabatan Kesihatan pada zaman kolonial sehingga tahun 1963. Setelah beliau meletak jawatan sebagai kakitangan awam, beliau bergiat aktif dalam politik dengan menjawat jawatan Ketua Pemuda USNO Cawangan Kampung Terusan Baru serta Penasihat Bahagian Parti USNO. Datu Eranza juga menonjol sebagai tokoh belia di Semporna sejak

tahun 1970-an. Beliau pernah menjadi Ketua USIA Kampung Tarusan Baru dan Ketua SANYA Kampung Tarusan Baru. Beliau juga menjadi Ketua Anak Negeri (KAN) yang paling muda di Semporna. Beliau juga pengurus Syarikat Tunas Muda dan Pustaka Dian, Setiausaha Syarikat Kerjasama Tanah Pegagau (Rujuk *Daily Express*, 10 Mac 1972).

¹¹Parti USNO dibatalkan pendaftarannya pada 2 Ogos 1993 (Lihat Abdul Malik Unar, 1993: 3–4).

¹²Pertindihan calon berlaku pada PRK DUN N. 48 Sulabayan tahun 1990. Rancangan asal calon bagi PRK tersebut ialah Datu Badaruddin Datu Mustapha dan bukannya Nasir Sakaran. Akibatnya „Isu Anak Tempatan“ di Sulabayan mula dijadikan bahan kempen parti pembangkang. Walaupun Datu Mustapha dikatakan kecewa dengan keputusan saat akhir berkenaan tetapi demi kemenangan BN beliau terpaksa akur dengan pencalonan Nasir Sakaran dalam PRK berkenaan (Lihat Khusairie, 1991: 170–174).

¹³Pertembungan dua legasi besar juga berlaku di kawasan DUN N54 Bugaya, iaitu antara Razak Sakaran dari legasi Sakaran Dandai mewakili UMNO-BN dan Manis Muka Dara calon Parti Warisan iaitu dari legasi Dara Langpad yang pernah menjadi ahli parlimen pertama Semporna era 1960-an. Keputusan terakhir ialah Manis Muka memperoleh undi terbesar iaitu, 10,662 undi sementara Razak Sakaran sekadar memperoleh 2,881 undi sahaja.

¹⁴Janji-janji pelaksanaan pertumbuhan ekonomi dan social yang adil dan saksama, menggalakkan masyarakat bebas dan demokratik, mewujudkan masyarakat yang aman dan bebas daripada kemiskinan, mewujudkan masyarakat progresif, hak rakyat Sabah, pembangunan semula Labuan oleh kerajaan negeri sekiranya pihak kerajaan persekutuan tidak membangunkan pulau berkenaan antara isu kempen peringkat negeri yang masih tidak mengganggu gugat sokongan pengundi Semporna terhadap Sakaran Dandai (Lihat *Daily Express*, 13 April 1985, *Daily Express*, 4 Mac 1985, *Daily Express*, 3 Disember 1990 dan *Daily Express*, 6 Julai 1990).

RUJUKAN

- Abdul Malik Unar. (1993). *Siapa pilihan?: Pilihan Raya Umum Dewan Undangan Negeri Sabah*. Kota Kinabalu: AMU Enterprise.
- Asmady Idris & Suzalie Mohamad. (2014). Kelangsungan dominasi Barisan Nasional dalam Pilihan Raya Umum ke-13. *Kajian Malaysia*, 32 (2), 171–206.
- Bass, B.M., & Stogdill, R. M. (1990). *Bass & Stogdill's handbook of leadership: Theory, research and managerial applications*. New York: The Free Press.
- Baszley Bee Basrah Bee, Md Saffie Abdul Rahim & Sabihah Osman (Eds.). (2015). *Biografi Tun Sakaran Dandai: Min Rilaut ni bud*. Kota Kinabalu: Penerbit UMS.
- Cook, O. (1991). *Borneo the stealer of hearts*. Kota Kinabalu: Borneo Publishing Company.
- Daily Express*. (1964). Ahli2 Parlimen Sabah hadziri mashuarat, 18 Mei.
- Daily Express*. (1966). USNO Bahagian II Semporna Rasmi, 13 Mei.
- Daily Express*. (1972). Datu Eranza tokoh politik muda dari Semporna, 10 Mac.
- Daily Express*. (1972). NC Jakarullah di-pilih lagi, 9 Mac.

- Daily Express*. (1984). USNO-PBS Setuju K-sama untuk Guling Parti Berjaya, 2 April.
- Daily Express*. (1985). Jangan Peralat Sentimen Anti Malaya: Amaran Musa Kepada Parti- Parti Pembangkang, 13 April.
- Daily Express*. (1985). Manifesto Parti Berjaya, 4 Mac.
- Daily Express*. (1985). Rancangan USNO, PBS untuk bawa Sabah Keluar dari M^{rsia} Tidak akan Berhasil-KM, 13 April.
- Daily Express*. (1985). Salahkan dasar pelajaran kebangsaan: Musa bidas pembangkang, 13 April.
- Daily Express*. (1990). Berjaya akan tuntutan Labuan jika KL enggan memajukannya sepenuhnya-Harris, 6 Julai.
- Daily Express*. (1990). PBS nafi tiup sentimen permusuhan, 3 Disember.
- Daily Express*. (1990). Pengumuman Rasmi akan di umum bagi membuka jalan untuk penubuhan kerajaan campuran di Sabah, 11 Julai.
- Daily Express*. (1995). Calon BN Nafi dakwaan calon Bebas, 28 Januari.
- Daily Express*. (1995). Sulabayan: BN Mahu Pastikan Kemenangan dengan Majoriti Besar. 26 Januari.
- Fiedler, F.E. The contingency model: A theory of leadership effectiveness. Dlm. J.M. Levine & R. L. Moreland (Eds.), *Small Groups: Key Reading*. New York: Psychology Press.
- Fleishman, E. A. (2000). Leadership skills for a changing world: Solving complex social problems. *The Leadership Quarterly*, 11 (1), 11–35.
- Harian Express*. (1981). Rakyat Tolak Calon USNO: Tumbangnya Sakaran Dandai, 12 April.
- Khusairie Talib. (1991). *PBS keluar membela maruah*. Kuala Lumpur: Goldana Corporation Sdn. Bhd.
- Khusairie Talib. (1994). *Pairin Kitingan: Wawasan & cabaran*. Kota Kinabalu: Goldana Corporation Sdn. Bhd.
- Kinabalu Sabah Times*. (1972). Dato Peter Lo temui ahli-ahli SCA Semporna, 13 Julai. Mahat Jamil. (2017). Liputan radio Pilihan Raya Umum Dewan Undangan Negeri Sabah 1976. Di mana silapnya? *Jurnal Komunikasi Borneo (Edisi Khas Konvokesyen Ke-19 UMS)*, 67–84.
- Mat Zin Mat Kib. (2011). Sumbangan Sabah dalam Pilihan Raya Umum ke-12: Relevansi politik pembangunan. *Jurnal Melayu*, 6, 105–120.
- Mat Zin Mat Kib (Ed.). (2016). *Pluralisme: Etnisiti Sabah dan Sarawak*. Kota Kinabalu: Penerbit UMS.
- Media Star*. (2013). Kabinet Sabah Gabungkan Muka Lama dan Baharu, 10 Mei.
- Mohammad Agus Yusoff. (1992). *Politik akomodasi di Sabah 1962–1992*. Kuala Lumpur: Laser Skill. Sdn. Bhd.
- Mohd Azri Ibrahim. (2014). Pilihan raya dan tingkah laku pengundi dalam PRU 2008: Kajian kes di wilayah Persekutuan Labuan, Malaysia. *Jurnal Kinabalu*. 20, 55–80.

- North Borneo News*. (1963). Semporna Plans M-Joy, 27 Julai.
- North Borneo News*. (1963). Sambutan Ulang tahun USNO, 8 Januari.
- Ramli Dollah & Eko Prayitno Joko. (2015). Dasar 'Memakmurkan Jiran' dan penglibatan Malaysia dalam proses keamanan di Selatan Filipina. *JEBAT: Malaysian Journal of History, Politics & Strategic Studies*, 42 (1), 77–112.
- Sabah Times*. (1965). Dato Lojingau Gets Warm Reception in Semporna, 3 April.
- Sabah Times*. (1985). Sakaran Sworn in for record 7th term, 20 Mei.
- Sabah Times*. (1967). Pemimpin UPKO diyakini bersih dan tidak berkorupsi: UPKO berchita2 kekayaan negeri bukan untuk sesuatu kumpulan tetapi ialah untuk rakyat, Pemimpin Agong B'Putra, 3 April.
- Sabihah Osman. (1985). *Pentadbiran bumiputera Sabah 1881–1941*. Bangi: Universiti Kebangsaan Malaysia-Yayasan Sabah.
- Syahruddin Hj Awg Ahmad. (2010). *Kempen dan pembujukan*. Kota Kinabalu: Penerbit UMS.
- Temu bual, Datu Johor Datu Bakkial, 51 Tahun, Jawatankuasa Kemajuan dan Keselamatan Kampung (JKKK) Kampung Bum-Bum, Pulau Bum-Bum. Mac 2018. Isu Politik di Semporna.
- Temu bual, Hamdan Abdullah. 56 Tahun. Pengundi. Kampung Ayer, Semporna. April 2018. Isu dan Politik Semporna.
- Temu bual, Mohd Ghazalie Hindi. 45 Tahun. Aktivis Politik. Semporna. Mei 2018. Isu dan Politik Semporna.
- Temu bual, Wasli Raiman, 51 tahun, Pengundi di Kampung Bum-Bum, Pulau Bum-Bum. Mac 2018. Isu dan Politik Semporna.
- The Kinabalu Times*. (1967). His People in Semporna, 18 Mac.
- Wan Shawaluddin Wan Hassan & Md Saffie. Abd Rahim. (2008). Pendatang asing tanpa izin (PATI) dan pilihan raya 2008 di Sabah, *Jurnal Kinabalu*, 14, 132–142.
- Wan Shawaluddin Wan Hassan *et al.* (2012). Illegal immigrants and the elections in Sabah, Malaysia. *Korean Review of Crisis and Emergency Management*, 8 (3), 249–267.